

- Chernov, M., sost. 2005. *Vtoraja mirovaja [Second World War]*. Moskva: Jeksmo. [in Russian]
Churchill, W. 1991. *Vtoraja mirovaja vojna [The Second World War]*. V 3 t. T. 2. Moskva: Voenizdat. [in Russian]
Shearer, W. 2004. *Vzlet i padenie Tret'ego Rejha [The Rise and Fall of the Third Reich]*. Moskva: Jeksmo. [in Russian]
Shtemenko, S. 1968. *General'nyj shtab v gody vojny [General Staff During the War]*. Moskva: Voenizdat. [in Russian]
Jakobsen, G. 1966. *Voemye celi Gitlera v 1939–1943 gg. [Hitler's military objectives in 1939–1943]*. V: Samsonov, A., gl. red. *Vtoraja mirovaja vojna*. V 3 kn. Kn. 1. Moskva: Nauka. S. 279–297. [in Russian]

УДК 94(=792.54)«1941–1944»

DOI: 10.20535/2307-5244.50.2020.210144

О. О. Салата

ORCID: 0000-0003-2498-1483

Київський університет імені Бориса Грінченка

І. С. Тарнавський

ORCID: 0000-0002-5828-286X

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

O. Salata

Borys Grinchenko Kyiv University

I. Tarnavskyy

National Technical University of Ukraine

«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

**ДІЯЛЬНІСТЬ ТЕАТРАЛЬНИХ КОЛЕКТИВІВ В УМОВАХ
НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ 1941–1943 РР.: УЯВЛЕННЯ ТА РЕАЛІЇ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЧАСОПISУ «УКРАЇНСЬКА ДІЙСНІСТЬ»)¹**

The Theatrical Collectives Activities

Under the Nazi Occupation of 1941–1943: ideas and realities

(According to the Ukrainian Reality magazine)

У дослідженні висвітлено різне бачення діяльності театральних колективів на території окупованої України в еміграційній періодиці, зокрема часописі «Українська дійсність» та архівних документах та матеріалах. Показано відмінність між тим, що друкували у часописі й тим, що відбу-

¹ Статтю підготовлено відповідно до грантової програми Міжнародного Вишеградського фонду 2019 р. ID №51910975 «Діяльність української мистецької інтелігенції у умовах окупаційного режиму 1939–1944 рр. (українські поети та письменники, актори та співаки, що залишилися на окупованих територіях)».

валося в реальному житті українських театрів та акторських колективів. Акцентовано увагу на тому, що в умовах окупаційного режиму український театр використовував легітимне становище для найширшого спілкування з цивільним населенням. А отже, театр став мистецьким механізмом збереження національних традицій не лише в мистецтві.

Ключові слова: нацистський окупаційний режим; преса; театр; акторський колектив; культурно-мистецьке життя.

The purpose of the study is to analyze the activities of theatre groups in the Ukrainian occupied territory on the basis of the emigration periodicals, in particular, the magazine «The Ukrainian Reality» as well as archival documents and materials. Comparative-historical and quantitative content analysis of the press were used to explore the documents of occupied institutions, such as orders, notices, statements which regulated the operation of the theaters and their repertoire, financial statements of the actors' groups. The analysis of these documents shed light on the activities of cultural and educational organizations in the Ukrainian territories occupied by the Nazi army.

As the results of the content analysis of the magazine about culture «The Ukrainian Reality», which was published in Prague during the Second World War, it was found that the editors and the authors of the magazine provided a special vision of the theaters' activity, framing the development of theater groups in a positive way. In this article, the discrepancies between the published information in the magazine and the real situation within the Ukrainian theaters is shown.

The article also provides an extensive analysis of historical research previously done by Ukrainian scholars about theatre groups on the basis of periodicals issued under the rule of the occupation government. The author argues that such sources can not be the only foundation for the research, since all the editors of newspapers and magazines in the occupied territory of Ukraine were appointed by the German administration, and all articles and materials published on the pages of the periodical were subjected to strict censorship.

It was concluded that under the occupation, at the beginning of the German-Soviet War, the Ukrainian theater used a legitimate position to communicate with the widest range of civilians. As a result, the theater had become an artistic mechanism for the self-preservation of national traditions. Furthermore, the Ukrainian theaters adapted to the conditions of occupation and transformed into a new system of national theatrical culture.

Keywords: Nazi occupation regime; press; theater; acting team; cultural and artistic life.

Тема Другої світової війни в історичній науці стала найбільш затребуваною. Вітчизняні історики прагнуть дослідити події 1941–1945 рр.

з метою максимально об'єктивно відтворити картини цієї жахливої трагедії.

Одним із важливих питань є діяльність української інтелігенції в умовах нацистського окупаційного режиму. Захопивши територію України у початковий період війни, з червня 1941 р. по липень 1942 р., нацистська влада проводила досить «лояльну» політику щодо культурного життя місцевого населення. З цією метою райхслайтер Альфред Розенберг намагався використати українську інтелігенцію для посилення антибільшовицької пропаганди. На окупованій території було дозволено діяльність музеїв, бібліотек, організації «Просвіта», видання газет та часописів, де редакторами та дописувачами були представники місцевих мешканців. Українська інтелігенція, яка залишилася на окупованих територіях, у свою чергу, не могла не використати такий шанс, щоб зберегти національні традиції та підтримати власний народ у часи війни. Вона відроджувала театральну діяльність, у газетах публікувала твори українських письменників, видавала роботи українських художників.

Наразі, важливою у цей період є діяльність театральних колективів, оскільки саме театр приваблював увагу більшої частини населення, і саме зі сцени українська інтелігенція могла звертатися до нього. Цей аспект виявляють вітчизняні архіви та періодичні видання. Але більш повною, на нашу думку, буде картина, якщо ми до дослідження долучимо архівні матеріали і періодику, яку видавала українська інтелігенція в еміграції, зокрема в Празі.

Діяльність культурно-мистецьких закладів і колективів у період Другої світової війни розглядала низка українських істориків, але більшість з них показувала театральну діяльність як вона була представлена в окупаційній періодиці. Враховуючи, що періодичним виданням цього періоду ми не можемо довіряти як об'єктивному джерелу, досліджувати цю проблему необхідно, враховуючи також дані, які ми можемо знайти в архівних матеріалах та документах. А вони часто показують зовсім іншу картину.

Аналізуючи праці українських істориків В. М. Гайдабури (Гайдабура, В. М. 1998), В.А. Нестеренка (Нестеренко, В. А. 2003, с. 138–142), І. С. Тарнавського (Тарнавський, І. С. 2008, 2017), О. О. Демідка (Демідко, О. О. 2018), Л.С. Ванюги (Ванюга, Л. С. 2012) варто відзначити, що автори розкривають у працях репертуар, творчі пошуки акторських колективів, визначають місце театру в культурному житті мешканців регіону; його вплив на поведінку місцевого населення. Окремі науковці показують театри як інструмент пропаганди, яку загарбники використовували досить ефективно.

Зокрема, В. М. Гайдабура зробив спробу відтворити картину творчості митців, котрі, опинившись у небезпечних і принизливих умовах гітлерівської окупації, змогли підняти театральну діяльність до рівня могутнього фактору патріотизму, націотворення, духовного захисту народу. Інші, розкриваючи культурно-мистецьке життя в містах у період окупації, наголошували

на тому, що всі мистецькі заходи перебували під пильним контролем нацистської окупаційної влади. Так, В. А. Нестеренко на прикладі Сумщини показав окремі сфери культури регіону, розкрив особливості театрального та мистецького життя, визначив основні закономірності в роботі органів окупаційної влади. О. О. Демідко (Демідко, О. О. 2018, с. 156–162) та Л. С. Ванюга (Ванюга, Л. С. 2012, с. 121–126) досліджували діяльність регіональних театральних колективів і показали, як впливала їх творчість на розвиток театрального мистецтва регіону. Представлено репертуар, творчі пошуки акторського складу. Отже, сучасні українські дослідники всебічно вивчали діяльність театральних колективів окремих регіонів.

Необхідно зазначити, що в період нацистської окупації частина української наукової та творчої інтелігенції перебувала за кордоном, зокрема в Празі. За межами України також видавалися періодичні видання, де інтелігенція висвітлювала своє бачення подій на територіях, які захопили гітлерівці. Для відтворення загальної картини культурно-мистецької діяльності на цих землях необхідно дослідити й досвід української інтелігенції, яка в цей період перебувала в еміграції, та її погляд на події, що відбувалися в Україні у 1941–1944 рр.

Мета дослідження полягає у висвітленні різного бачення діяльності театральних колективів на території окупованої України в еміграційній періодиці, зокрема часописі «Українська дійсність», та архівних документів і матеріалів.

Джерельну базу склали матеріали Державних архівів Київської області та Рівненської області, де міститься інформація про діяльність окупаційних установ, документи культурно-освітніх закладів на території України, котру окупувала нацистська армія: накази, повідомлення, регламент роботи театрів та їх репертуар, матеріальне становище акторських колективів. У фондах Центрального державного архіву вищих органів влади України у Києві містяться документи й матеріали, які виявляють справжню політику нацистської окупаційної влади до діяльності театральних колективів. Документи демонструють важке становище української інтелігенції, показують особливі умови діяльності театральних колективів, жорстку цензуру всіх творів, які ставилися на сценах цих театрів. З них ми дізнаємося про культурно-просвітницьку діяльність української інтелігенції, про терор окупаційної влади проти місцевої інтелігенції та умови, в яких працювали театри на всій території окупованої України. Важливим архівним джерелом стали видання Організації Українських націоналістів.

Виклад основного матеріалу. У процесі дослідження часопису «Українська дійсність» та опрацювання архівних документів враховувалося, що більшість матеріалів, які містилися на сторінках еміграційної періодици потребують критичного аналізу. Це зумовлено тим, що автори статей до таких періодичних видань виношували справжні надії на те, що з приходом цивілізованої європейської країни громадське й соціально-економічне життя в Україні поліп-

шиться. Інші не мали можливості бачити реальну картину подій на окупованих територіях, а статті писали на основі свідчень інших представників української інтелігенції та німецької влади, заінтересованої в тому, щоб створити для світової спільноти міф про гідний рівень життя на окупованих територіях. Наразі, досліджуючи легальну українську періодику еміграції як одне з джерел, слід розуміти, що її функціонування і змістовне наповнення часто віддзеркалювало тільки прагнення передової української інтелігенції.

Базовим джерелом нашого дослідження стали матеріали часопису «Українська дійсність», що видавався у Празі в 1941–1943 рр. Незважаючи на те, що періодика не є об'єктивним джерелом, її матеріали дають можливість вивчити, як представники української еміграції у Чехословаччині оцінювали події на окупованих територіях України у зазначений період. Зокрема, це матеріали про діяльність культурно-освітніх закладів та мистецьких осередків.

Опубліковані в часописі «Українська дійсність» матеріали мають різний зміст і стиль. Серед публікацій є інформативні повідомлення; анонси різноманітних театральних вистав; рецензії на театральні вистави та виконавців ролей; гастрольні тури театрів; документальні матеріали (звіти про діяльність театральних колективів). Вивчення й аналіз статей часопису даного періоду дає можливість розкрити динаміку культурно-мистецького життя населення окупованої України. Важливими також для нашого дослідження стали архівні матеріали та спогади акторів — учасників подій і театального життя.

Отже, з установленням «нового порядку» на території України окупаційна влада почала налагоджувати співпрацю з українською інтелігенцією. Вона розуміла вплив цих людей на свідомість місцевого населення, тому, щоб продемонструвати свою лояльність у перший період окупації, заохочували роботу театрів, у газетах публікувалися твори українських письменників, видавалися роботи українських художників.

Наразі архівні документи та повідомлення у періодичних виданнях свідчать про те, що в перші місяці окупації України німецьке керівництво заохочувало діяльність освітніх закладів, театрів, музеїв, окремих наукових установ. З іншого боку, німецька окупаційна адміністрація здійснювала постійні кампанії з перевірки всіх, хто погоджувався співпрацювати, й у першу чергу, викладачів та вчителів, на політичну надійність. Перевіряли й акторів із місцевих театрів, які мали шляхом театральних дійств донести до населення окупованих територій думку про те, що окупаційна влада прагне зберегти українську культуру й дати їй нове життя. Внаслідок таких заходів театри, навчальні заклади очолили люди, цілком лояльні до «нової» влади (Шайкан, В. 2005, с. 313).

За таких умов у перші місяці окупації розпочалося культурне відродження, частково активізувалося громадське життя, відкривалися нові й діяли засновані раніше різноманітні професійні та самодіяльні творчі гуртки, відбувалися театральні вистави, у кінотеатрах демонстрували кіноплівки, зня-

ті за творами українських та німецьких авторів. Значна частина редакторів і журналістів, задіяна раніше у видавництві преси, теж працювала з тією лише різницею, що тепер вона видавала друковану продукцію під пильним наглядом німецької адміністрації¹.

Більшість акторів, що залишилися на окупованій території, мали надію, що навіть за таких складних умов своєю творчістю вони допоможуть місцевому населенню зберегти власну ідентичність та вікові культурні традиції. Це видно з газет, що видавалася у райхскомісаріаті «Україна» та з часопису «Українська дійсність», що виходив у Празі, ми знаємо про те, що з грудня 1941 р. почали відкриватися театри в багатьох містах окупованої України. Зокрема, читаємо у часописі «Українська дійсність», що у Києві організовується драматичний театр імені відомої артистки Затиркевич-Карпинської, який працює вже півтора місяця. За цей короткий час колектив театру встиг підготувати широкий репертуар — п'єси: «Про що тирса шелестіла» Черкасенка, «Сорочинський ярмарок», «Запорожець за Дунаєм», «Наталка Полтавка». У статті також повідомлялося, що в репертуарний план включено п'єси західно-європейських класиків, а також будуть поставлені сучасні п'єси, поряд із п'єсами, які показував старий український побутовий театр².

На посаду директора театру було призначено відомого філолога науковця Г. Д. Завадовича, мистецьким керівником запрошено видатного режисера М. Л. Тиньського, на режисуру — досвідчених митців І. М. Ненюха, учня Миколи Садовського, А. Ю. Ратмірова-Тимківського та П. М. Гордійчука. Серед акторського складу театру знаходимо багато відомих акторів: Г. Є. Манька, О. М. Васильєву, Т. Ф. Садовську, Н. І. Цимбал, Д. М. Якубовську, З. М. Ярошенка, Л. М. Барвінського, І. М. Миколаєва, І. І. Садовського, М. М. Таєнко-Чернишову, Ю. І. Суховій та інших. З метою організації теоретичної та практичної мистецької роботи з театральної культури, при театрі утворено мистецьку раду, яка складалася з видатних українських громадських, наукових і мистецьких діячів³.

У репертуарі було понад 30 п'єс української та західно-європейської драматургії. Серед них постанови «Назар Стодоля», Тараса Шевченка, «Біля воріт царства», Кнута Гамсуна та «1933 рік», С. Кота — молодого київського драматурга. П'єса Михайла Старицького «Сорочинський ярмарок» (постановка режисера І. М. Ненюха), що йшла прем'єрою в театрі, мала великий успіх у київського глядача⁴.

Після перших місяців діяльності театральний колектив розпочав готуватися до виїзду в інші райони України, щоб показати свої перші досягнення⁵.

¹ Безсмертя. Книга Пам'яті України. 1941–1945. К.: Книга Пам'яті України, 2000. С. 518.

² Українська дійсність. 1 червня 1943 р. С. 3.

³ Українська дійсність. 1 червня 1943 р. С. 3.

⁴ Українська дійсність. 1 червня 1943 р. С. 3.

⁵ Українська дійсність. 1 лютого 1942 р. С. 3; Українська дійсність. 10 березня 1942 р. С. 3.

Про те, що театр діяв і 1942 р. бачимо зі статей часопису за 1942 р., зокрема, в номері часопису за 20 березня 1942 р. повідомлялося про те, що в Українському Драматичному театрі у Києві відбулася прем'єра першої в Україні на сцені театру сучасної п'єси молодого київського драматурга Сергія Ледяньського — комедії на 4 дії «Директива з центру». П'єса зображувала село в Україні в 1938–1940 рр.¹ План спектаклів Київського оперного театру на квітень 1942 р. свідчить, що вистави не лише показували глядачам міста Києва, а й виїжджали в міста й містечка Київської обл.²

З 1 листопада 1941 р. почав роботу Київський оперний театр, директором якого було призначено М. Шереметьєва, художнім керівником і диригентом-хормейстром — М. Тараканова, режисерами працювали К. Зубов, В. Чистяков та О. Горський; диригентами — М. Радзівевський, Ю. Яновський і А. Горбенко; співаками — Є. Цинєв, І. Гриценко, І. Юрьєва, К. Бенедиктова та інші³. Режим роботи театру окупаційна влада встановила до 18:00. Впроваджена комендантська година забороняла ходити вулицями міста після 19:00. У цей період у Київському оперному театрі демонстрували вистави «Пікова дама», «Ніч під Різдво», «Мадам Батерфляй»⁴.

З жовтня 1941 р. діяльність розпочав Український театр у Вінниці. Як свідчить автор статті у газеті «Вінницькі вісті», діяльність місцевих театральних колективів займала важливе місце в духовному житті населення Рейхскомісаріату «Україна» та зони військової адміністрації. Їх репертуар складався переважно з народних побутових вистав. Так, у Вінницькому Українському театрі вже 7 вересня 1941 р. відбувся великий концерт, де зібралося багато жителів не лише міста, а й околиць. Виступали відомі українські артисти балету І. Мерібель і С. Пересолов та співаки А. Гутнікова й І. Ковальська⁵.

Історик Л. Семенко, вивчаючи діяльність театрів Вінниччини, також підтверджує, що репертуар театрів був переважно побутовий, бо попередньо всі п'єси, які планувалося ставити на сцені, підлягали жорсткій цензурі з боку окупаційної влади (Семенко, Л., 2019, с. 279).

Водночас, «новий порядок» ставив жорсткі вимоги до діяльності українських митців та діячів культури. Німецька адміністрація заохочувала їх створювати культурно-освітні організації, через які прагнула впливати на населення окупованих територій. Діяльність таких організацій, які стояли на позиції боротьби за права на українську самостійність, не обмежувалася освітянськими, культурницькими та соціальними заходами. Поши-

¹ Українська дійсність. 20 березня 1942 р.

² Держархів Київської обл. Ф. 2353. Оп. 1. Спр. 6. Київська штадткомендатура, м. Київ. С. 189.

³ Центральний державний архів вищих органів влади України (ЦДАВО України). Ф. 3833. Оп. 3. Спр. 15. Крайовий провід (керівництво) Організації українських націоналістів на західноукраїнських землях. Арк. 17.

⁴ ЦДАВО України. Ф. 3833. Оп. 3. Спр. 15. Крайовий провід (керівництво) Організації українських націоналістів на західноукраїнських землях. Арк. 18–19.

⁵ Вінницькі вісті. 1941. № 5. С. 3.

реними стали відродження та заснування нових просвітницьких організацій. Про це свідчить стаття «“Просвіта” та її завдання» у газеті¹. Отже, під час нацистської окупації театр не припиняв роботу. На його сцені ставили вистави української і світової класики: «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці», «Фонтан Бахчисарая», «Катерина», «Циганка Аза», «Маруся Богуславка», «Хмара», «Назар Стодоля», «Євгеній Онегін», «Дон Кіхот», «Кармен», «Ріголетто», «Дай серцю волю». При театрі працювала балетна студія. Ставилися великі концерти (Семенко, Л. 2019, с. 283–287).

Відділи військового управління фельд- і ортскомендатур та органи місцевого самоврядування сприяли заснуванню нових та відродженню старих театрів. Усі питання, що стосувалися організації діяльності театрів, слід було узгоджувати з нацистською окупаційною адміністрацією (Титаренко, Д. 2004, с. 101).

Наразі з наказу Головного штабу збройних сил Німеччини і головнокомандувача сухопутними військами Півдня про залучення українського населення до культурної трудової діяльності з метою підвищення їх культурного рівня бачимо, що окупаційна адміністрація велику увагу приділяла саме кіно, театрам і концертній діяльності. Серед них представлено діяльність театрального товариства «Сила через радість», яке пропонувало вистави за творами західноєвропейських, зокрема німецьких, авторів².

Зі звіту за місяць головного відділу Просвіти й пропаганди Міністерства народної освіти і пропаганди за червень 1941 р. бачимо, що театральне товариство «Сила через радість» було на повному забезпеченні міністерства й набирано трупи та театральні колективи, які перевіряли на надійність³.

З листування штабдарткоменданта з управлінням коменданта 393 Головної польової комендатури щодо театральної групи «Сила через радість» бачимо підтвердження проведення вистав за 1942 р. Серед них — репертуар Малеого драматичного театру: «Від Києва до Шанхаю», «Усе проходить повз...». У Києві й області — у містах Фастів, Біла Церква, Лубни, Хорол, Яготин, Бровари та ін. — показ вистави «Всяка всячина»⁴.

У номері часопису «Українська дійсність» від 12 жовтня 1941 р. в одній із статей автор розповідає про діяльність Житомирського українського театру. Вже з грудня 1941 р. він відкрив двері для глядачів. У лютому 1942 р. театральний колектив почав працювати під керівництвом П. Семерди. Під керівництвом режисера Ч. Клепаценка театральна трупа ставила спектаклі: «Запорожець за Дунаєм», «Наталка Полтавка», «Майська ніч». Танцями

¹ Вінницькі вісті. 17 жовтня 1941. С. 2; Волинь. 1 вересня 1941 р. С. 2.

² Держархів Київської обл. Ф. 2353. Оп. 1. Спр. 6. Київська штабдарткомендатура, м. Київ. Арк. 27–29.

³ Держархів Київської обл. Ф. 2353. Оп. 1. Спр. 11. Київська штабдарткомендатура, м. Київ. Арк. 5.

⁴ Держархів Київської обл. Ф. 2353. Оп. 1. Спр. 11. Київська штабдарткомендатура, м. Київ. Арк. 6, 11.

керував актор-танцюрист Ч. Пустововйтенко. Директором був П. Семерда. У лютому — березні театр представив вистави «Наталка Полтавка», «Запорожець за Дунаєм», «Майська ніч», «Циганка Аза» й готував виставу «Мартин Боруля». Автор статті переконливо пише, що саме завдяки сприянню німецького командування та міської управи було відкрито цей театр¹.

Театрально-концертна діяльність в окремих областях окупованої України представлена часописі «Українська дійсність» як достатньо активна. Театри діяли не лише у великих містах, а також і в обласних центрах. Так, у випуску часопису за 12 жовтня 1941 р. вказується, що за один рік своєї діяльності тільки Маріупольський театр ім. Т.Г. Шевченка дав 138 спектаклів і 172 концерти, з них для військових — 109 концертів (Титаренко Д., 2004, с. 167; Українське слово, 1941, 12 жовтня).

Активну театральну діяльність підтверджує архівними матеріалами, зібраними на Сумщині український дослідник В.А. Нестеренко. Він показує, що у цьому регіоні працювали акторські колективи драматичних театрів, зокрема в Конотопі, Сумах, Охтирці, Глухові, Ромнах, Шостці. Велику кількість глядачів збирали вистави у Кролевіці. Автор зазначає що на Сумщині не лише діяли театральні колективи, а й працював драматичний гурток у селі Чауси Шосткинського району, де із задоволенням збиралася молодь. Місцеві активісти навіть організували ляльковий театр. (Нестеренко В., 2009, с. 53-54).

Бурхлива для того часу театральна діяльність не оминула і Чернігівщину. Тут театри діяли у Чернігові, Ніжині, Острі, Прилуках, Новгород-Сіверському. Історики А.Приходько разом із М.Семенцем відкрили у Чернігові Український клуб під назвою «Січ». Який організували, як самі зазначали, з метою популяризації українського національного мистецтва. У Клубі було відкрито секції театального, вокального, хореографічного та оркестрового мистецтва. У кінці 1942 р. клуб був реорганізований у театр і спочатку отримав назву театального об'єднання а пізніше, з грудня 1942 р. став професійним театральним об'єднанням і прийняв у свою назву ім'я І.Котляревського. Незважаючи на те, що змінилася назва, театр продовжував називатися «Січ». (Дорохіна Т., 2017, с. 137–139).

У кінці 1941 — на початку 1942 рр. театри діяли в усіх регіонах окупованої України. Зокрема, на Харківщині відкрилася низка театрів: 5 — у Харкові, Краснограді, Мерефі, Богодухові, 2 театри у Ворошиловграді, Лозово-Павлівці, Красному Лучі, Попасній. Окрім театрів, на цій території відкривалися театральні гуртки, які готували молодь до виступу на сцені, зокрема в селах Успенці, Чугуєві, Алмазному. У Донецькій обл. — у Юзівці почали свою роботу 3 театри, Бахмуті, Костянтинівці, Дружківці, Маріуполі, Слов'янську та інших містах та обласних центрах (Нестеренко, В. 2009, с. 55).

¹ Українська дійсність. 20 лютого 1942 р. С. 3.

На території Західної України театральна діяльність не припинялася з початком Другої світової війни. Широкий репертуар мав Український театр у Львові, що виставив у цьому сезоні вже 15 п'єс і дав загалом понад 160 вистав. У зв'язку з тим, що необхідно було економити на опаленні для театру, вистави демонструвалися тільки в четвер, п'ятницю, суботу і неділю (двічі). Вистави для українців відбувалися у четвер, п'ятницю й неділю після полудня, для німців — у суботу й неділю ввечері¹.

Активна театральна діяльність за сприяння міської управи відбувалася на Рівненщині й Волині². Але, судячи з повідомлень, які містяться в архівних матеріалах, вистави почали ставити лише з вересня 1942 р. А. Демо-Довгопільський разом з колективом акторів організував у місті український театр та став його керівником. Того року театр поставив першу виставу — «Мартин Боруля» Карпенка-Карого, згодом — п'єси І. Котляревського, М. Кропивницького, Б. Грінченка, П. Куліша, Ф. Шиллера («Мартин Боруля», «Сто тисяч», «Наталка Полтавка», «Дай серцю волю — заведе в неволю», «Ой не ходи, Грицю», «Інтриги і кохання» та ін.). Була також підготовлена вистава за повістю Демо-Довгопільського «Кохання верховин»³.

Протягом року працював театр у Кам'янець-Подільському, про що свідчить повідомлення у часописі «Українська дійсність» від 1 листопада 1942 р. За цей час його актори поставили 96 вистав і дали 10 концертів⁴. Також Український Театр у Луцьку протягом 1942 р. поставив 23 п'єси та дав 163 вистави, які відвідало понад 70 тис. осіб. Найкращий успіх мали вистави: «Наталка Полтавка», «Сорочинський ярмарок», «Невольник», «Мартин Боруля», «Назар Стодоля», «Мина Мазайло», «Маруся Богуславка» та «Запорожець за Дунаєм»⁵.

Судячи зі статей у часописі «Українська дійсність», популярними серед населення окупованої України стали концертні програми, де українці отримали можливість слухати музичні твори відомих музикантів світового значення. Враховуючи цю тенденцію, у Києві Театральний інститут і Консерваторія об'єдналися і створили Київську Музично-Драматичну консерваторію. Ця нова мистецька установа влаштувала серію показових концертів своїх абсолютенів. У програмі були твори М. Лисенка, К. Стеценка, Р. Вагнера, М. Леонтовича, Р. Шумана та П. Ніщинського. Балетна студія при Київському Театрі Оперети поставила «Вальс» Й. Штрауса, «Тарантелу» М. Глінки та «Польку» С. Рахманінова⁶.

¹ Українська дійсність, 1 березня 1942 р. С. 3.

² Українська дійсність, 10 вересня 1942 р. С. 3.

³ Держархів Рівненської обл. Фонд Р-30. Оп. 1. Спр. 25. Колекція матеріалів Організації українських націоналістів. Української повстанської армії (ОУН-УПА). Арк. 13.

⁴ Українська дійсність, 1 листопада 1942 р. С. 1.

⁵ Українська дійсність, 1 листопада 1942 р. С. 1.

⁶ Українська дійсність, 1 листопада 1942 р. С. 1.

Міський театр у Запоріжжі систематично запрацював на початку 1942 р. До липня цього року театр поставив 19 прем'єр, зокрема: «Ой, не ходи, Грицю», «Майка ніч», «Маруся Богуславка», «Гандзя», «Сорочинський ярмарок», «Мірандоліна». Окрім того, театр дав ще 30 постановок «Вар'єте»¹.

Насправді театральна діяльність поширювалася по всій території України, незалежно від того, у складі якої окупаційної зони перебували театри й акторські колективи. Вивчаючи матеріали архівів та періодичні видання, можемо зробити висновок, що акторські колективи виступали й у райхскомісаріаті «Україна», й у дистрикті «Галичина», й у губернаторстві «Трансністрія», й у зоні військової адміністрації. Умови, в яких вони працювали, мали певні особливості, але загалом були типовими: всюди панувала жорстка цензура, чітко регламентувався час проведення вистав для місцевого населення і офіцерів німецької армії, театр використовувався як трибуна для пропаганди нацистської ідеології.

Протягом усього періоду румунської окупації Одеський театр опери та балету функціонував безперебійно. Особливістю діяльності театру в цей період було те, що колективу доводилося враховувати реалії окупаційного режиму, тож до репертуару обов'язково включалися твори німецьких та румунських авторів. Але залишався час і для української та російської класики (Театр в період Великої Отчественной войны, 2018).

Одеські театри часто відвідували румунські й німецькі офіцери, але переважно — інтелігентна одеська публіка. Квитки в театр були не дуже дорогими, найдешевшою була гальорка, яку заповнювали прості люди (Из истории Одессы: культурная жизнь в оккупации, 2018).

В умовах окупаційного режиму в театрах Одеси грали провідні європейські артисти, виступали відомі оперні співаки. Це й знаменитий італійський тенор Луїджі Маджістретті, й солістка Міланської опери Неоніла Баліоз, і, звичайно ж, Петро Лещенко. У свою чергу, одеські артисти й колективи з дозволу окупаційної влади теж виїжджали на гастролі. Про це свідчать статті та повідомлення на сторінках «Одеської газети» (Інформаційний міський портал «Одесская жизнь», 2018).

Історик А. Грицан, дослідивши діяльність театрів, зазначає, що театральний рух на теренах Станіславівщини мав масовий аматорський характер. Так, восени 1942 р. для участі в Першому крайовому конкурсі театральних гуртків тільки зі станіславівської округи подали заявки 91 зі 140 драматичних гуртків. Серед них у Станіславівському повіті — 20 гуртків, Галицькому — 15, Богородчанському — 12, Тисменицькому та Надвірнянському — по 10, Солотвинському й Деятинському — по 9, Отинійському й Товмацькому (Тлумацькому) — по 3. Репертуар конкурсу складався виключно з творів українських драматургів. Це, зокрема, «Невольник» М. Кропивницького, «Степо-

¹ Українська дійсність. 20 серпня 1943 р. С. 1.

вий гість» Б. Грінченка, «Хмара» О. Суходольського, «Безталанна», «Наймичка» і «Мартин Боруля» І. Карпенка-Карого (Грицан, А. 2011, с. 137).

Судячи з повідомлень у часописі «Українська дійсність», на початку 1943 р., попри посилення контролю з боку окупаційної влади, діяльність театральних колективів не припинялася. Понад те, на окупованій території поширили діяльність хорові колективи й лялькові театри. Так, у Дніпропетровську з кінця 1942 р. діяли театр «Вар'єте», Український драматичний театр, Ляльковий театр, хорова капела ім. М. Лисенка. Більша частина цих театрів працювала не лише для військових частин вермахту, а й для місцевого населення і для «остарбайтерів» на території Рейху. Репертуар хорової капели ім. М. Лисенка складався зі 100 номерів, серед яких були українські пісні в художній обробці. Німецькою мовою виконували тільки марш з оперети «Тангейзер» Вагнера (Шайкан, В. 2005, с. 326–327).

Різноманітним був репертуар театрів у Донецьку та області. Він містити твори західноєвропейських, українських, російських драматургів, композиторів. Місцева окупаційна влада дозволяла театрам ставити переважно розважальні вистави, уникаючи вистав з політико-ідеологічним змістом, за цим слідувала жорстка цензура. Постановка та демонстрація вистави залежали від матеріальної бази того чи іншого театру. Зважаючи на матеріальне забезпечення й кадровий склад театрів, наймасштабнішою на Сході України була діяльність Юзівського музично-драматичного театру й Маріупольського музично-драматичного театру ім. Т. Шевченка. До репертуару Маріупольського музично-драматичного театру імені Т. Шевченка входило 18 вистав, а Юзівського музично-драматичного — 17 вистав та концертні програми. (Гайдабура, В. 1998, с. 12, 34–35, 61).

Публікації у часописі «Українська дійсність» та в інших періодичних виданнях окупованої України демонстрували повноцінний розвиток української культури під владою окупаційної адміністрації. Але не все так відбувалося, як це показували у статтях редактори та дописувачі газет і часописів.

Організація Українських націоналістів (далі — ОУН), яка часто сама сприяла відкриттю і функціонуванню тих чи інших культурно-освітніх закладів, мала на цю ситуацію власний погляд. У газеті «Вільна Україна», яку видавала ОУН з 8 вересня 1943 р., автори показували й інший бік життя окупованої України, який не висвітлювався у жодній з окупованих газет і часописів, зокрема й еміграційних: «Німецький терор не припиняється. Німці палять українські села. Спалено північні райони Київської області... У самому Києві німці нищать усі прояви української культури... Культурно-освітнього життя майже не існує. Театри і кінотеатри німці утримують лише для того, щоб вилловлювати населення і відправляти на роботи до Німеччини»¹.

¹ Держархів Рівненської обл. Фонд Р-30. Оп. 1. Спр. 25. Колекція матеріалів Організації українських націоналістів. Української повстанської армії (ОУН-УПА). Арк. 14.

У своїх виданнях ОУН повідомляла українське населення про події на інших територіях, які окупувала німецька армія. Це давало можливість усвідомити справжні масштаби трагедії. У цій газеті повідомлялося про те, що в Дніпропетровську німецька влада організувала облави на населення на базарах, що робочий день на заводах збільшився до 12 год. ... У Кам'янець-Подільському відбуваються масові арешти інтелігенції, палять села, грабують місцевих жителів... У Луцьку й на навколишніх територіях німецька адміністрація провела великі арешти серед духівництва, інтелігенції та частково серед робітників: заарештовано понад 100 чол. У місті не чути української мови. Терор посилюється¹.

До кінця 1942 р. у східній частині України окупаційна адміністрація посилила й до того жорсткий режим. Театри в Житомирі, Сумах, Конотопі, Дніпропетровську, Ніжині, Чернігові, Маріуполі, Харкові та в інших містах Рейхскомісаріату «Україна» та зони військової адміністрації, які діяли в перші місяці німецько-радянської війни, в листопаді — грудні 1942 р. почали закриватися або використовуватися лише для німців (Салата, О. 2009, с. 11–118).

Яскраву картину справжньої культурницької політики німецької окупаційної адміністрації та її вплив на морально-психологічний стан українського населення показано також у брошурі ОУН «За самостійність». У ній повідомляється про те, що культурне життя на Кіровоградщині завмирає. Газети з'являються тільки в місцях перебування гебітскомісаріатів. Українську інтелігенцію, студентство і молодь шкільного віку, яку ще не вивезено до Німеччини, вигнано на роботу. Посилено режим праці, проводяться часті ревізії продовольства і запасів зерна.

Незважаючи на зміну поведінки та настроїв окупаційної влади на початку 1943 р., українці вже у більш складних умовах працювали й відвідували театри. Про це свідчить початок діяльності Українського театру комедії у Києві з дозволу міського комісара. В ньому виступали дві театральні групи — театр Відділу пропаганди для України, яким керував директор Й. Береос, та Український драматичний театр під керівництвом директра Н. Фрайнбергера.

Театр Відділу пропаганди для України показав популярну українську народну оперу «Наталка Полтавка» І. Котляревського та виставу «За двома зайцями», М. Старицького, які мали великий успіх у глядачів. У неділю 11 квітня 1943 р. великим концертом, у якому взяли участь солісти обох театрів, хор, балету та оркестра.

В одному із номерів часопису «Українська дійсність» бачимо листівку для німецької окупаційної влади повідомлення: «Відкриття театру комедії свідчить про щоденну турботу німецької цивільної влади щодо задоволення культурних потреб української людності. Навіть у цей важкий військовий час,

¹ Держархів Рівненської обл. Фонд Р-30. Оп. 1. Спр. 25. Колекція матеріалів Організації українських націоналістів. Української повстанської армії (ОУН-УПА). Арк. 15, 16.

коли все підкорене потребам фронту, людність має змогу після напруженого трудового дня відвідати театр, відпочити і розвеселитися»¹.

Насправді окупаційна адміністрація помітила, що місцевих мешканців добре відволікають від щоденних проблем і жорсткого режиму окупації комедійні сюжети театральних вистав. Це був один із засобів здобути прихильність населення і уникнути повстань проти німецької влади.

Поряд із театральними виставами й концертами популярності набували різні конкурси: з написання п'єси, акторської майстерності та ін. Так, правління літературно-мистецького клубу в Львові оголосило конкурс на драму камерного типу. Умова конкурсу: тема драми — українське міське життя. За перші два місяці виголосили винагороду в 2000 та 1000 золотих відповідно².

Інститут народної творчості відділу культурної праці Українського Центрального Комітету у Львові оголосив у газеті «Львівські вісті» з 17 квітня 1942 р. конкурс на найкращу п'єсу для аматорських гуртків³. Часто, тим, хто проходив конкурсні випробування і здобував перемогу, театри пропонували акторську роботу.

У Львові набули популярності вистави театру малих форм під назвою «Веселик Львів». У програмі були передбачені вокальні, танко-балетні, музичні та малі драматичні веселі сценки. Програму вів педагог Т. Тарнавський, художнє оформлення — В. Ласовський. Театр працював з грудня 1943 р. і до його організації були задіяні найкращі українські художні сили⁴.

У травні 1943 р. Львівський Оперний театр святкував ювілей з нагоди 500-ї вистави. Театр поставив у перших днях нової дійсності у Львові та приблизно півтора року існування виставив 40 прем'єр. Цих 500 вистав Львівського театру відвідало понад 350 тис. глядачів. Львівський театр має три відділи: драматичний і комедійний, оперний і оперетковий та балетний. У театрі є близько 50 солістів і акторів⁵.

Географія театральної діяльності, як і 1942 р., була досить широка. Про це свідчить повідомлення в часописі від 10 жовтня 1943 р.: «У Дніпропетровській області є декілька периферійних театрів. З них найголовніші Новомосковський, який почав працювати у кінці минулого року і, який за цей недовгий час дав багато постановок і концертів, виїжджаючи і на район: Павлоградський “Україна”, що виїздив на гостинні виступи в Лозову і Новомосковськ; районне село Юр'ївка має свій театр, який дає спектаклі по інших селам (Хондилеївка, Кондратівка та інші). В інших селах Дніпропетровщини також працюють театри або драматичні гуртки»⁶.

¹ Українська дійсність. 20 травня 1943 р. С. 1.

² Українська дійсність. 10 травня 1943 р. С. 4.

³ Українська дійсність. 1 лютого 1943 р. С. 1.

⁴ Українська дійсність. 20 лютого 1943 р. С. 1.

⁵ Українська дійсність. 10 травня 1943 р. С. 1.

⁶ Українська дійсність. 10 жовтня 1942 р. С. 1.

Хоча влітку 1943 р. на окупованій території України склалася доволі непроста ситуація, і з архівних документів та інших джерел ми знаємо, що відбувалися арешти інтелігенції, автор чергової статті в часописі «Українська дійсність», переконував чеську спільноту в тому, що діяльність театральних колективів на Вінниччині триває завдяки зусиллям та енергії німецького цивільного управління, понад те, автор статті зазначив, що населенню регіону дуже пощастило, бо відбувся справжній бум театального життя головного міста округи. Окрім опери, в міському театрі Вінниці проходять переважно театральні твори, серед них — перша і друга частини «Фауста». Також регулярно даються симфонічні та камерні концерти й балетові вечори¹.

Обговорення. Досліджуваний сюжет доповідався на Всеукраїнській науковій конференції «Історія та історики в сучасному суспільстві: світовий досвід й українські реалії», на круглому столі в Інституті східноєвропейських досліджень Карлового університету. Дискусія про те, чи справді життя та діяльність театральних колективів на окупованій території була такою легкою й цікавою, як її змальовували в періодичних виданнях, тільки розпочалася. Сьогодні в Україні є праці, де автори аналізують періодичні видання, але не завжди виявляють об'єктивність у змісті їхніх публікацій. Тому ця тема є перспективною у контексті досягнення історичної правди про події Другої світової війни.

Висновки. Таким чином, українська еміграційна періодика, зокрема часопис «Українська дійсність» на сторінках своїх номерів представила чеському суспільству активну театральну та культурно-мистецьку діяльність на окупованих територіях України. В часописі публікували статті відомі українські діячі еміграції у Празі: письменники, науковці, мистецтвознавці, музиканти, актори, ті, хто вірив у щасливе майбутнє української держави. І на фоні того, що під час панування радянської влади на території України культурно-мистецький потенціал розвивався під тиском більшовицької ідеології та пропаганди, діяльність театрів і культурно-освітніх організацій у період нацистської окупації здавалася бурхливою, національно спрямованою і позбавленою ідеологічного тиску.

Умови окупаційного режиму в 1941–1942 рр. сприяли тому, щоб український театр використовував легітимне становище для найширшого спілкування з цивільним населенням. А отже, театр став мистецьким механізмом збереження національних традицій не лише в мистецтві. Українські театри, що перебували в окупації, стали цілою системою національної театральної культури.

Але, вивчаючи архівні матеріали, ми часто спостерігаємо картину, відмінну від тієї, яка була представлена на сторінках часопису «Українська

¹ Українська дійсність. 10 серпня 1943 р.

дійсність» та окупаційної періодики. Життя інтелігенції в умовах окупації було нелегким. Більшість з акторів, режисерів та митців усвідомлювала, що, співпрацюючи з гітлерівською владою, вони отримають можливість вижити — мати хоч якусь роботу, продуктові картки. Редакторів усіх газет і часописів на окупованій території України призначала німецька адміністрація, всі статті та матеріали, опубліковані на їх сторінках, підлягали жорсткій цензурі. Жодна стаття, яка б показувала справжню ситуацію на території України, в цей період не була б опублікована.

Але, повертаючись до часопису «Українська дійсність», необхідно зазначити, що ті настрої, які панували в авторів та дописувачів статей, свідчили про бажання української інтелігенції в еміграції бачити свою Батьківщину вільною і розвинутою.

Ванюга, Л. С. 2012. *Діяльність Українського драматичного театру ім. Івана Франка в Тернополі: період німецької окупації*. Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв: науковий журнал. Київ: Міленіум. № 4. С. 121–126.

Гайдабура, В. М. 1998. 2011. *Театр, захований в архівах: Сценічне мистецтво в Україні періоду німецько-фашистської окупації (1941–1944)*. Київ: Мистецтво.

Гайдабура, В. М. 2014. *Театр між Гітлером і Сталінінм: Україна; 1941–1944. Доли митців*. Київ: Факт.

Грицан, А. 2011–2012. Театральне життя Станіславщини періоду німецької окупації (1941–1944 рр.). *Альманах Станіславівської землі*. Т. 1. Етнос і культура. № 8–9. С. 133–141.

Демідко, О. О. 2018. Театральна культура Маріуполя в період німецької окупації (1941–1943 рр.). *Східноєвропейський історичний вісник*. Дрогобич. Вип. 6. С. 156–162.

Дорохіна, Т. 2017. Чернігівський націоналістичний клуб «Січ» та його директор Анастолій Михайлович Приходько (1941–1943). *Сіверянський літопис*. № 5. С. 132–144.

Из истории Одессы: культурная жизнь в оккупации. [Online]. Available at: <http://viknaodessa.od.ua/news/?news=68898> [Дата звернення: 14.11.2018]

Інформаційний міський портал «Одесская жизнь». [Online]. Available at: <http://odessa-life.od.ua/article/1799-okkpacija-odessa-drugoi-vzglyad> [Дата звернення: 17.10.2018]

Нестеренко, В. А. Театральне життя Сум в роки окупації (1941–1943). *Актуальні питання історії та культури: Матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів та студентів*. Суми: СумДУ, 2009. С. 86–93.

Нестеренко, В. А. 2003. Театри на Сумщині в роки німецької окупації 1941–1943 рр. *Матеріали п'ятої Сумської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції (20–21 листопада 2003 р.)*. Ч. II: Історія Сумщини з найдавніших часів до кінця XIX ст. Новітня історія Сумщини. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка. С. 138–142.

Салата, О. О. Причини колабораціонізму української інтелігенції в умовах німецько-фашистської окупації 1941–1944 рр. *Збірка наукових праць «Гілея»* (науковий вісник). 2009. № 22. С. 111–118.

Семенко, Л. І. & Логінов, О. В. 2019. *Вінницький театр у свічаді історії (1910–1944)*. Київ: Центр ДЗК.

Тарнавський, І. С. 2008. Інтелігенція в умовах фашистської окупації Донбасу (1941–1943 рр.). *Нові сторінки історії Донбасу*. Кн. 15/16. С. 6–27.

Тарнавський, І. С. 2017. «Маріупольське відродження» в умовах нацистської окупації (1941–1943 рр.). *Сторінки історії. Збірник наукових праць*. Київ. Вип. 45. С. 82–95.

Театр в період Великої Отчезественной війни. [Online]. Available at: <http://archodessa.com/all/new-opera-theatre-history-world-war/> [Дата звернення: 09.08.2018]

Титаренко, Д. Н. Образование и культура Донетчины в 1941–1943 гг. *Всеукраїнська конференція «Межэтнические связи: история, этнография, культура»*. Донецк. 2004. С. 165–171.

Шайкан, В. О. *Колораціонізм на території рейхскомісаріату «Україна» і військової зони в роки Другої світової війни*. Кривий Ріг: Мінерал, 2005. 451 с.

Vaniuha, L. S. 2012. Diialnist Ukrainskoho dramatychnoho teatru im. Ivana Franka v Ternopoli: period nimetskoї okupatsii [Activities of the Ukrainian Drama Theater. Ivan Franko in Ternopil: the Period of German Occupation]. *Visnyk Derzhavnoi akademii kerivnykh kadriy kultury i mystetstv : naukovyi zhurnal*. Kyiv: Milenium. № 4. S. 121–126. [In Ukrainian]

Haidabura, V. M. 1998. 2011. *Teatr; zakhovanyi v arkhivakh: Stsenichne mystetstvo v Ukraini periodu nimetsko-fashystykoї okupatsii (1941–1944)* [Theater Hidden in the Archives: Performing Arts in Ukraine During the Nazi Occupation (1941–1944)]. Kyiv: Mystetstvo. [In Ukrainian]

Haidabura, V. M. 2004. *Teatr mizh Hitlerom i Stalynym: Ukraina; 1941–1944. Doli myttsiv* [Theater between Hitler and Stalin: Ukraine; 1941–1944. The fate of artists]. Kyiv: Fakt. [In Ukrainian]

Hrytsan, A. 2011–2012. *Teatralne zhyttia Stanislavshchyny periodu nimetskoї okupatsii (1941–1944 rr.)* [Theatrical life of Stanislavshchina during the German occupation (1941–1944)]. *Almanakh Stanislavivskoi zemli*. T. 1. Etnos i kultura. № 8–9. S. 133–141. [In Ukrainian]

Demidko, O. O. 2018. *Teatralna kultura Mariupolia v period nimetskoї okupatsii (1941–1943 rr.)* [Theatrical Culture of Mariupol During the German Occupation (1941–1943)]. *Shkhidnoevropeiskyi istorychnyi visnyk*. Drohobych. Vyp. 6. S. 156–162. [In Ukrainian]

Dorokhina, T. 2017. Chernihivskiy natsionalistychny klub «Sich» ta yoho dyrektor Anatolii Mykhailovych Prykhodko (1941–1943) [Chernihiv Nationalist Club «Sich» and its Director Anatolii Mykhailovych Prykhodko (1941–1943)]. *Siverianskyi litopys*. № 5. S. 132–144. [Data zvernennia: 03.07.2019]. [In Ukrainian]

Iz istorii Odessy: kulturnaya zhizn v okkupatsii [From the History of Odessa: Cultural Life in the Occupation]. [Online]. Available at: <http://viknaodessa.od.ua/news/?news=68898> [Data zvernennya: 14.11.2018] [In Russian]

Informatsiyni miskiy portal «Odesskaya zhizn» [Information City Portal «Odessa Life»]. [Online]. Available at: <http://odessa-life.od.ua/article/1799-okkupaciya-odessy-drugoi-vzglyad> [Data zvernennia: 17.10.2018] [In Ukrainian]

Nesterenko, V. A. 2009. *Teatralne zhyttia Sum v roky okupatsii (1941–1943)* [Theatrical Life of Sumy During the Years of Occupation (1941–1943)]. *Aktualni pytannia istorii ta kultury: Materialy naukovo-teoretychnoi konferentsii vykladachiv, aspirantiv ta studentiv*. Sumy: SumDU. S. 86–93. [In Ukrainian]

Nesterenko, V. A. 2003. *Teatry na Sumshchyni v roky nimetskoї okupatsii 1941–1943 rr.* [Theatrical Life of Sumy During the Years of Occupation (1941–1943)]. *Materialy p'iatoi Sumskoi oblasnoi naukovoї istoryko-kraieznavchoї konferentsii (20–21 lystopada 2003 r.)*. Ch. II: Istorii Sumshchyny z naidavnishykh chasiv do kintsia XIX st. Novitnia istoriia Sumshchyny. Sumy: SumDPU im. A. S. Makarenka. S. 138–142 [In Ukrainian]

Salata, O. O. 2009. Prychyny kolobratsionizmu ukrainskoi intelihentsii v umovakh nimetsko-fashystskoi okupatsii 1941–1944 rr. [The Reasons for the Collaborationism of the Ukrainian Intelligentsia in the Conditions of the Nazi Occupation of 1941–1944] *Zbirka naukovykh prats «Hileia»* (naukovyi visnyk). № 22. S. 111–118. [In Ukrainian]

Semenko, L. I. & Lohinov, O. V. 2019. *Vinnytskyi teatr u svichadi istorii (1910–1944)* [Vinnytsia Theatre in the Light of History (1910–1944)]. Kyiv. Vyd-vo: Tsentri DZK. [In Ukrainian]

Tarnavskiy, I. S. 2008. Intelihentsiia v umovakh fashystskoi okupatsii Donbasu (1941–1943 rr.) [The Intelligentsia in the Conditions of the Fascist Occupation of Donbass (1941–1943)]. *Novi storinky istorii Donbasu*. Kn. 15/16. S. 6–27. [In Ukrainian]

Tarnavskiy, I. S. 2017. «Mariupolske vidrozhennia» v umovakh natsystskoi okupatsii (1941–1943 rr.) [«Mariupolske vidrozhennia» in the Minds of the Nazi Occupation (1941–1943)]. *Storinky istorii. Zbirnyk naukovykh prats*. Kyiv. Vyp. 45. S. 82–95. [In Ukrainian]

Teatr v period Velikoy Otechestvennoy voyny [Theatre During the Great Patriotic War]. [Online]. Available at: <http://archodessa.com/all/new-opera-theatre-history-world-war/> [Data zvernennya: 09.08.2018] [In Russian]

Titarenko, D. N. Obrazovanie i kultura Donetchyny v 1941–1943 gg. [Education and Culture of the Donetsk Region in 1941–1943]. *Vseukrainskaya konferentsiya «Mezhetnicheskie svyazi: istoriya, etnografiya, kultura»*. Donetsk. 2004. S. 165–171. [In Russian]

Shaikan, V. O. 2005. *Kolobratsionizm na terytorii reiskomisariatu «Ukraina» i viiskovoi zony v roky Druhoi svitovoi viiny* [Collaborationism on the territory of the Reich Commissariat «Ukraine» and the Military Zone During the Second World War]. Kryvyi Rih: Mineral. [In Ukrainian]

УДК [061.235:37](438-12+438.32)«1940/1944»

DOI: 10.20535/2307-5244.50.2020.210145

А. Ю. Тронь-Радомська

ORCID: 0000-0002-8822-8418

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

A. Tron-Radomska

Taras Shevchenko National University of Kyiv

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ОСВІТНІХ ТОВАРИСТВ У ГЕНЕРАЛЬНІЙ ГУБЕРНІЇ (1940–1944 РР.)

*Activities of Ukrainian Educational Societies
in the General Government (1940–1944)*

На основі архівних матеріалів висвітлено принципи функціонування українських освітніх товариств (УОТ), які стали альтернативними культурно-просвітницькими об'єднаннями в Генеральній губернії з ініціативи Українського центрального комітету (УЦК) після ліквідації товариств «Просвіта», «Рідна хата», «Рідна школа» та ін. З'ясовано, що УЦК вдалося створити ефективну мережу УОТ з максимальною адаптованою до